

NICOLAE TITULESCU ȘI RELAȚIILE ROMÂNŌ – SOVIETICE (1936)

Drd. MARIUS HRISCU

Negocierile privind încheierea unui tratat de asistență mutuală reprezintă un moment important în istoria relațiilor româno-sovietice avându-i drept actori principali pe cei doi miniștri de externe, Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov.

La 2 mai 1935 s-a semnat tratatul de asistență mutuală între Franța și Uniunea Sovietică iar la 16 mai 1935 un document similar s-a încheiat între Cehoslovacia și Uniunea Sovietică. Titulescu considera alianța româno-sovietică ca o continuare a tratatelor franco-sovietic și cehoslovaco-sovietic, România având încheiate astfel de documente cu cele două țări. Totodată acesta considera că pericolul venea de la est iar dacă ar fi reușit încheierea acestui tratat ar fi asigurat granița de est a României dar s-ar fi bucurat și de un mare prestigiu pe plan intern. Iată ce declara în legătură cu necesitatea încheierii acestui document cu Uniunea Sovietică: "Nu încapă nici o îndoială că pentru noi, românii, prietenia franco-sovietică constituie o garanție foarte prețioasă, întrucât orice gest de încredere, ajutor, sau chiar de simplă considerațiune al U.R.S.S. față de Franța este în avantajul nostru". Și concluziona: „Eu consider prietenia franco-rusă drept o axiomă. Consecința ei inevitabilă este o prietenie ruso-română”¹.

În concepția diplomatului român și natura raporturilor germano-sovietice argumenta încheierea acestui tratat: „România are nevoie de un asemenea Pact, fie că Germania pornește un război contra U.R.S.S., fie că ajunge la un acord cu ea. Mai mult, Pactul cu România va trebui făcut la timpul potrivit; altminteri, apropierea ruso-germană va avea loc fără noi și împotriva noastră. Apropierea ruso-germană trebuie, prin urmare, să ne găsească deja aliați cu U.R.S.S.”².

Prin semnarea acestui tratat, ministrul de externe român urmărea ca Uniunea Sovietică să nu mai continue politica de cuceriri a Rusiei țariste asupra teritoriilor românești. Apoi s-ar fi diminuat, într-o anumită măsură, tendințele revizioniste ale Bulgariei, Ungariei, Germaniei și Italiei, întărindu-se în același timp sistemul de securitate colectivă.

Această idee titulesciană nu a obținut acordul unanim al clasei politice românești. În ciuda acestui fapt la 15 iulie 1935 Nicolae Titulescu a fost împuternicit de guvernul Tătărăscu să înceapă negocieri pentru încheierea unui tratat de asistență mutuală cu Uniunea Sovietică. Gh. I. Brătianu s-a opus încheierii acestui document oferind și o alternativă: o alianță cu Germania fără a deteriora relațiile cu Franța și Polonia, alianță româno-germană care trebuia să aibă drept scop separarea revizionismului german de cel ungar. Astfel, Ungaria, rămasă singură, nu ar fi îndrăznit să atace România³. Gh. I. Brătianu a făcut mai multe interpelări parlamentare ministrului de externe român, la 5 octombrie, 26 noiembrie, 18 decembrie 1935 și la 16 mai 1936 prin care își exprima îngrijorarea față de posibilitatea deschiderii granițelor de nord-est ale României pentru trecerea Armatei Roșii și implicit a bolșevizării țării⁴. Titulescu răspundea acestor temeri: “Nu știu dacă România va încheia un tratat de asistență mutuală cu U.R.S.S. Ceea ce știu este că interesul național cere să nu micșorăm cu nimic libertatea de acțiune a României pentru ziua de mâine. Ceea ce știu este că nu se grevează viitorul unui neam cu povara unei negațiuni internaționale, oricare ar fi ele și împotriva oricui ar fi îndreptate. Ceea ce știu este că orice stat, fără distincție, care ne-ar garanta hotarele țării noastre și pe acelea ale aliaților noștri poate deveni, în cadrul Societății Națiunilor, asociatul nostru în lupta pentru organizarea păcii pe care o vom duce până la capăt și cu toate

¹ Nicolae TITULESCU, *Politica externă a României (1937)*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 120, 132.

² Ibidem, p. 131.

³ Emilian BOLD, Ilie SEFTIUC, *România sub lupa diplomației sovietice (1917-1938)*, Iași, Editura Junimea, 1998.

⁴ Ibidem, p. 106.

stavilele ce ne stau în cale [...], eu nu cunosc fobie în nici o direcție. Nu cunosc limită în setea mea de înțelegere cu alții”⁵.

Negocierile româno-sovietice au început la 5 noiembrie 1935. Mai întâi Titulescu a discutat cu Mihail Ostrovski, ministrul sovietic la București și apoi cu Litvinov la Montreaux. Ostrovski a informat Moscova că pe diplomatul român îl interesa în mod deosebit obținerea recunoașterii indirecte a unirii Basarabiei cu România și mai puțin tratatul în sine. Răspunsul lui Litvinov a fost categoric: „Dacă este așa Pact nu va fi, căci noi nu vom plăti pentru pact prin recunoașterea Basarabiei”⁶.

În primăvara anului 1936 negocierile au fost întrerupte la solicitarea lui Litvinov, motivul invocat de acesta fiind reprezentat de campaniile antisovietice ale unor organizații de extremă dreaptă din România, susținute “din umbră” de ambasadele Poloniei, Germaniei și Italiei⁷. Titulescu s-a întors în țară și la cererea acestuia la 14 iulie 1936 s-a redactat un document prin care se hotăra „încetarea atacurilor în presă contra U.R.S.S. și combaterea numai a comunismului intern al cărui partizan nici unul dintre membrii guvernului nu sînt; articole de presă favorabile apropiierii cu U.R.S.S. din punct de vedere extern, considerînd că noi nu putem păstra alianțele noastre existente cu Franța, Cehoslovacia și Turcia, dacă nu cădem la o înțelegere, ba chiar devenim inamicii U.R.S.S., aliatul aliaților noștri”. Totodată documentul preciza faptul că s-a hotărât „Păstrarea deplinelor puteri pentru încheierea unui pact de asistență mutuală cu U.R.S.S., date deja Domnului Titulescu demult”⁸.

La 21 iulie 1936 la Montreaux, Nicolae Titulescu și Maksim Litvinov au perfectat un Protocol care cuprindea principiile de bază ale unui viitor tratat de asistență mutuală româno-sovietic. Articolul 1 prevedea „Asistența mutuală în cadrul Societății Națiunilor (ca de ex. în tratatul cehoslovac sau francez) care să nu vizeze în mod special un stat, ci, în general, orice agresor european”⁹. Era vizat orice agresor european dar implicit era avută în vedere, în primul rând Germania. Facem această afirmație bazându-ne pe declarația ministrului de externe român către Ramsey Mac Donald și Anthony Eden din 1935 conform căreia tratatul trebuie să fie „astfel făcut încât să nu pară a fi îndreptat împotriva Germaniei”¹⁰.

Articolul 2 stipula faptul că „Intrarea în acțiune a fiecăreia dintre cele două țări se va face numai când Franța va fi intrat în acțiune”¹¹. Litvinov nu a fost de acord cu această prevedere. Aceasta era asemănătoare cu cea din articolul 4 al tratatului de asistență mutuală dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică încheiat la 16 mai 1935, care condiționa acordarea ajutorului sovietic de intervenția Franței pentru sprijinirea Cehoslovaciei, în eventualitatea că această țară ar fi căzut victima unei agresiuni neprovocate. Krestinski, adjunctul lui Litvinov, justifica refuzul ministrului de externe sovietic prin faptul că Franța avea o alianță cu Polonia și francezii ar fi refuzat să acorde ajutor în cazul în care Uniunea Sovietică ar fi fost agresată. La fel nici România n-ar fi putut să ajute Uniunea Sovietică luptând împotriva Poloniei¹².

Constatăm faptul că diplomatul român a rămas fidel sistemului de securitate colectivă promovat de Franța în care Polonia într-o primă perioadă și Cehoslovacia reprezentau pilonii centrali. Titulescu nu dorea ca România să rămână singură alături de Uniunea Sovietică.

⁵ Nicolae TITULESCU, *Documente diplomatice*, București, Editura Politică, 1967, p. 711.

⁶ Apud Em. BOLD, I. CIUPERCĂ, *Europa în derivă*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2001, p. 139.

⁷ Gh. BARBUL, I. SOLACOLU, *Schimbarea alianțelor României. De la Titulescu la Antonescu*, Iași, Editura Institutul European, 1995, p.78.

⁸ Nicolae TITULESCU, *Documente confidențiale*, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 142.

⁹ Ioan SCURTU, Constantin MOCANU, Doina SMARCEA, *Documente privind istoria României între anii 1918-1944*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 515.

¹⁰ Apud, Valeriu Florin DOBRINESCU, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia (1918-1940)*, Iași, Editura Junimea, 1991, p. 113.

¹¹ Ioan SCURTU, (coord), *op. cit.*, p. 515.

¹² Em. BOLD, I. CIUPERCĂ, *op. cit.*, p. 140.

În articolul 3 se prevedea faptul că “Guvernul U.R.S.S. recunoaște că, în virtutea diferitelor sale obligații de asistență, trupele sovietice nu vor putea trece niciodată Nistrul fără o cerere formală în acest sens din partea guvernului regal al României, la fel cum guvernul regal al României recunoaște că trupele române nu vor putea trece niciodată Nistrul în U.R.S.S. fără o cerere formală a guvernului U.R.S.S.”¹³. Analizând acest angajament reciproc desprindem faptul că Nistrul era menționat ca fiind frontiera dintre cele două țări. Astfel, prin această prevedere, Litvinov a recunoscut implicit apartenența Basarabiei la România. Era o confirmare clară a recunoașterii graniței răsăritene a României: râul Nistru.

În articolul 4 se arată că “La cererea guvernului regal al României, trupele sovietice trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul român la est de Nistru, după cum, la cererea guvernului U.R.S.S., trupele române trebuie să se retragă imediat de pe teritoriul URSS la vest de Nistru”¹⁴. Și din cuprinsul acestei precizări reiese faptul că râul Nistru reprezenta granița dintre România și Uniunea Sovietică. În baza acesteia, Nicolae Titulescu a fost acuzat că ar fi permis intrarea Armatei Roșii în România și implicit ocuparea țării, că nu exista nici o garanție care să împiedice Uniunea Sovietică să ocupe România. Ministrul de externe român răspundea acestor acuzații în felul următor: “Așa cum înțeleg eu Pactul de asistență mutuală cu U.R.S.S., noi am fi cerut asistență trupelor sovietice numai în caz că ar fi fost în joc interesele românești și numai atunci când inamicul s-ar fi aflat deja pe teritoriul României. Altminteri, în absența unei cereri formale din partea noastră, Nistrul ar constitui nu o frontieră, ci o veritabilă barieră”¹⁵.

Subscriem acestui punct de vedere conform căruia nu exista nici o garanție solidă, cu privire la obligativitatea retragerii trupelor sovietice la est de Nistru.

Considerăm că semnarea tratatului de asistență mutuală româno-sovietic ar fi permis implicit traversarea României de către armatele sovietice deoarece numai prin România acestea puteau ajunge în Cehoslovacia pentru a-i acorda ajutor militar în cazul în care această țară ar fi fost atacată de Germania, în baza tratatului dintre Cehoslovacia și Uniunea Sovietică încheiat la 16 mai 1935. Polonia care în această perioadă se orienta către Germania, nu ar fi acordat acest drept de tranzit al teritoriului său armatelor sovietice către Cehoslovacia. Deși Titulescu știa că Litvinov nu va semna acest document, el a insistat în această direcție. La Montreaux nu s-a reușit finalizarea tratatului, Litvinov declarând că nu era împuternicit de guvernul sovietic să semneze acest document. Astfel, diplomatul sovietic a solicitat ca tratatul să fie semnat în luna septembrie 1936, când se deschidea o nouă sesiune a Adunării Generale a Ligii Națiunilor. Motivul real era reprezentat de faptul că serviciile de informații sovietice aveau date despre o iminentă demitere a lui Titulescu, fapt care s-a petrecut la 29 august 1936¹⁶. În urma acestui eveniment Uniunea Sovietică a declarat că nu mai putea fi semnat tratatul, demiterea diplomatului român fiind considerată ca o dovadă că România își reorientase politica externă.

În realitate, Uniunea Sovietică nu dorea încheierea acestui tratat cu România. Una dintre dovezile solide în acest sens este reprezentată de un document emis la 13 iulie 1936 de către adjunctul lui Litvinov, Nicolai Krestinski prin care acesta solicita lui Stalin să aprobe propunerea lui Litvinov de a nu face nici un fel de concesiilor românilor în ceea ce privește tratatul de asistență mutuală. Cauzele erau posibila demisie a lui Titulescu și aprecierea conform căreia guvernul României era un guvern fascist, apropiat de Germania hitleristă: „În telegrama primită azi, tov. Litvinov face bilanțul convorbirilor desfășurate vreme de un an cu Titulescu în legătură cu pactul. El formulează cele două dezacorduri (Basarabia și legarea țărilor de Pactul franco-sovietic) și opinează că în nici una din cele două probleme să nu procedăm la concesiile viitoare. În aceeași telegramă tov. Litvinov anunță, conform cuvintelor lui Titulescu, că are intenția ca, în zilele următoare, să-și prezinte demisia. Despre aceasta ne comunică nouă și tov. Ostrovski.

¹³ Ioan SCURTU, (coord), *op. cit.*, p. 515.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Nicolae TITULESCU, *Politica externă a României (1937)*, p. 129.

¹⁶ Em. BOLD, I. CIUPERCĂ, *op. cit.*, p. 139.

Trebuie să se ia în considerație că Titulescu își va părăsi funcția, că guvernul român s-a conturat definitiv ca guvern fascist și că în politica externă a României se produc fapte care atestă o apropiere de Germania. În aceste condiții concesiile noastre, dacă am fi mers în întâmpinarea lor, s-ar fi dovedit absolut fără teme și fără rezultat. Iată de ce gândesc că trebuie să se confirme tovarășului Litvinov că noi nu vom merge la nici un fel de concesi viitoare față de români și în problemele referitoare la pactul sovieto-român”¹⁷. Iată cum gândea Stalin, Litvinov fiind doar un pion al acestuia.

Îndeosebi după ocuparea zonei renane de către Germania hitleristă la 7 martie 1936, Stalin și-a dat seama că nu avea nici un motiv să încheie un tratat cu România, deoarece Marea Britanie și Franța nu reacționaseră în urma crizei renane. Era clar că politica de securitate colectivă eșuase. Uniunea Sovietică nu ar fi avut de câștigat în urma semnării acestui document. Aducem ca argument în sprijinul afirmației de mai sus declarația lui Litvinov, din luna septembrie 1935: „Ceea ce vreți dv. este un pact leonin. Împotriva Japoniei nu vă bateți. De altfel ce ați putea contra Japoniei? Deci dacă Germania vrea să ne atace, voi vreți să fiți alături de noi. Dar Germania nu poate ajunge în Rusia fără a zdrobi România. Așadar tot nouă ne revine să intervenim și vouă să fiți ajutați”¹⁸.

Titulescu nu a sesizat cele două „fețe” ale politicii promovată de Stalin. El credea că Moscova era un partener de încredere în viața politică internațională, opinie împărtășită și de alte state europene. Istoricul Florin Constantiniu arată că „Titulescu nu a fost singura victimă a diplomației sovietice care a jucat perfect rolul atribuit de Stalin, de a demonstra atașamentul U.R.S.S. la o politică de pace și securitate colectivă, de stăvilire a acțiunilor statelor revizioniste, având drept obiectiv dislocarea sistemului Versailles”¹⁹.

Ministrul de externe român a greșit văzând în Uniunea Sovietică garantul independenței și integrității României.

Stalin a dorit neîntrerupt recucerirea Basarabiei. Un exemplu în acest sens este reprezentat de răspunsul categoric dat de Litvinov la cererea din 1937 a lui Victor Antonescu, succesorul lui Titulescu, prin care se solicita recunoașterea de către Uniunea Sovietică a unirii Basarabiei cu România: „Nu vă vom recunoaște Basarabia niciodată, dar nu vă vom plictisi cu ea. Dacă însă veți face vreodată politica germană, v-o luăm imediat”²⁰.

O altă dovadă în acest sens este reprezentată de declarația lui Litvinov făcută lui Titulescu la Talloires tot în anul 1937: „Vrem ca potențialul pe care îl reprezintă Basarabia să devină rus și nu german. De aceea țin să vă comunic că vom încerca să reluăm Basarabia prin toate mijloacele juridice și militare care ne vor fi posibile”²¹.

Titulescu afirma că dacă tratatul de asistență mutuală dintre România și Uniunea Sovietică s-ar fi semnat ar fi fost împiedicată declanșarea celui de-al doilea război mondial la 1 septembrie 1939²².

Considerăm că al doilea război mondial nu putea fi evitat deoarece acesta era văzut de Germania ca unul de revanșă, unul îndreptat împotriva „dictatului” de la Versailles. Așadar războiul ar fi izbucnit indiferent de împrejurări.

¹⁷ Ibidem, p. 140.

¹⁸ Nicolae TITULESCU, *Basarabia pământ românesc*, București, Editura Rum-Irina, 1992, p. 35.

¹⁹ Florin CONSTANTINIU, *O istorie sinceră a poporului român*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1997, p. 335.

²⁰ Apud Emilian BOLD, Ilie SEFTIUC, *op.cit.*, p. 190.

²¹ Nicolae TITULESCU, *Basarabia pământ românesc*, p. 90.

²² Ibidem, p. 40.